

Book Reviews

HOFFMANNOVÁ JANA, HOMOLÁČ JIŘÍ, CHVALOVSKÁ ELIŠKA, JÍLKOVÁ LUCIE, KAZDERKA PETR, MAREŠ PETR, MRÁZKOVÁ KAMILA, STYLISTIKA MLUVENÉ A PSANÉ ČEŠTINY, Praha: Academia, 2016, 510 s.

Publikace, kterou zde hodláme představit, je výsledkem kolektivního úsilí, k němuž se vedle pracovníků ÚJČ AV ČR připojili i lingvisté z Karlovy univerzity. Koordinovat práci sedmi spoluautorů je samo o sobě heroický výkon, zvláště v situaci, kdy původní vedoucí kolektivu Světla Čmejková zesnula; její místo zaujala její dlouholetá spolupracovnice a spoluautorka několika publikací prof. dr. Jana Hoffmannová, DrSc. Z výsledku, kterým je kolektivní monografie, je patrná promyšlená volba jednotného přístupu k zvolené tematice, aniž by byl omezován individuální pohled jednotlivých spoluautorů. Ti nejsou anonymizováni, ale naopak jde v knize o autorské kapitoly se vším, co k tomu patří, tedy s výběrem dílčích problémů, jimž se věnují, argumentace atd.

Publikaci tvoří osm kapitol, které se věnují vybraným sférám dnešní komunikace; je pozoruhodné, do jaké míry se podařilo jít v jejich rámci k zobecnění a druhé straně i to, jak jsou při zcela odlišném přístupu k jazykovým a komunikačním faktům většinou propojitelné s tradičními funkčními styly. Nepřímo se tak ukazuje, že obecná myšlenka funkčních stylů je nosná i dnes, kdy se komunikace děje za zcela jiných společenskoekonomických (a technických) podmínek. Rozsah kapitol v podstatě odpovídá postavení zvoleného okruhu komunikátů v současnosti a stavu rozpracování jejich stylu, nebyl však zřejmě předem omezován. Autoři různých generací, a tedy i analytických přístupů, vesměs o typu komunikátů, jemuž se zde věnují, psali už jindy a jinde, a zkušenosti a znalosti obsáhlého materiálu bohatě využili, aniž by se opakovali.

Kniha, již se zde věnujeme, není náhodný výběr studií, jde o skutečně promyšlený celek, jež spojuje daleko více, než by se po pohledu na obsah zdálo. Už úvodní, teoretická kapitola P. Mareše shrnuje na malé ploše základní myšlenky českého uvažování o stylu a stylistice, čímž se naznačuje návaznost nové knihy k tradici, a kromě toho i vymezuje základní pojmy, s nimiž se v dalších kapitolách pracuje: pojem stylu, komunikační sféry, stylovtvorných faktorů a v závěru i mluvenost a psanost, které se neomezují jen na vnější zvukovou nebo grafickou formu. Vychází se od klasického Havránkova textu z r. 1932, od něž se česká stylistika odvíjí. Vazby k tradici rozšiřuje v úvodu a v některých kapitolách, zvláště těch z pera J. Hoffmannové, pohled na širší stylistický česko-slovenský kontext a kontext slovanský, podle potřeby pak se autoři obracejí i na aktuální práce další, to ovšem v přísném výběru odpovídajícím profilu studie.

Už sama koncepce celku dané publikace vybočuje z tradic české stylistiky a knih a studií, které se jí zabývají. Přitom není tradice odmítána ani dehonestována, ocenili bychom však připomínku, že starší souborné práce, zejména Jedličky a kol. *Základy stylistiky* z r.1970 anebo soubor stylistik autorského kolektivu Čechová, (Chloupek), Krčmová, Minářová byly tvořeny vysokoškolskými učiteli a koncipovány jako „vysokoškolské učebnice“, což autory nutilo k terminologické i obsahové návaznosti na tradici ukotvenou v učebnicích nižších typů škol. Inovace tam tedy mohly pronikat jinak a jiné míře než do víceméně svobodného badatelského přístupu knihy nové. Starší knihy také musely věnovat mnoho místa jazykové stylistice, zejména příznakovosti výrazových prostředků jednotlivých jazykových rovin, což dnes – i pro značný pohyb, který v české jazykové situaci nastává nejen v teoretickém uchopení tradičního termínu *spisovný jazyk*, ale i v hodnocení jednotlivých výrazů, tvarů nebo syntaktických konstrukcí, není v rámci stylistiky na místě. Nakonec i ve starších pracích šlo o problematiku nikoli stylistickou, ale týkající se spíše teorie národního jazyka, ev. stavu kodifikace.

Kniha *Stylistika mluvené i psané češtiny* má 2 vrstvy: Na jedné straně je výpověď o stylizaci dnešních textů, velmi zajímavou a inspirující, aniž by se stávala knihou pro praktické využití při tvorbě komunikátů nebo dokonce řešila školsky obvyklé otázky „správnosti“, na druhé straně však podstatným způsobem rozvíjí dnešní chápání stylistiky jako oboru. První okruh se obrací především k českému příjemci, protože i když je zde v každé kapitole mnoho příkladů, většinou delších ukázek, protože styl lze těžko omezit na jednotlivá

slova, jejich zapojení do současné české kulturní situace může být jen naznačeno a český příjemce je tak jako čtenář ve výhodě. Záměrně se ve studiích rezignuje na doplňující pohled diachronní, texty jsou pouze současné, a tak máme před sebou průřez dnešní komunikací v české společnosti. Autoři přitom navíc směřují k jisté nadčasovosti svých výkladů tím, že se nevěnují politické apod. komunikaci, která je okamžikem vzniku a percepce skutečně podmíněna. Jí byly a jistě i budou věnovány jiné publikace. Přesto však může být souvislost s aktuálním děním důležitá, což je patrné hlavně u reklamy a do určité míry i u textů mediálních a odborných. Zvláštní situace pak nastává v kapitole o sféře komunikace umělecké, kde se dokonce autorka kapitoly J. Hofmannová musela rozhodnout pro rozbor jednotlivých konkrétních textů z posledních let se střídavým zobecněním, protože hlubší zobecnění by bylo možné jen při odhlédnutí od podstaty literární tvorby – od jedinečnosti komunikátů. Zcela ojedinělá je pak u ní „kapitola v kapitole“ o stylu současné poezie, která obvyklý rámeček stylistických studií daleko překračuje.

Autoři příslušných kapitol se museli vyrovnávat s nutností zabezpečit výklad tak, aby byl plně srozumitelný i s odstupem doby, kdy konkrétní podmínky komunikace budou možná odlišné. Řeší to přesnějším rozbohem a popisem materiálu; tam, kde jde o texty svou povahou nadčasové (odborná komunikace) nebo jejichž podmínky vzniku a fungování jsou víceméně stále (prosté sdělování), tento percepční problém pro příjemce myslím nehrozí, u reklamy nebo mediální komunikace by však byl podstatný. Pozornosti si proto zaslouží i to, že texty/ukázky jsou velmi pečlivě vybrány a analyzovány tak, že jsou, jak může zhodnotit právě český příjemce, skutečně reprezentativní. Za připomínku stojí i přílohy, kam jsou umístěny texty ukazující sémantickou bohatost komunikace – vzhledem k psané podobě celé knihy spojení jazyka s grafikou.

Pro toho, kdo se s knihou bude seznamovat mimo Česko, je významnější její druhá poloha – obecný přístup k tématu – živé současné komunikaci. Je výzvou pro autory a inspirací pro jiné.

Tak například se v této kolektivní monografii opouští tradiční rozdělení podle „funkčních stylů“, které se ukazuje i ve starších syntetických pracích nebo jednotlivých studiích jako svazující – připomeňme (kromě Bečkovy knihy z r. 1991, jejíž autor nebyl příznivcem funkční stylistiky) proměny počtu funkčních stylů, s nimiž se počítá, vznik spousty stylů sekundárních, problémy formulování jejich funkce, obtížné zařazení mnoha typů komunikátů k jedinému tradičnímu stylu, dynamika proměn atd. Sám pojem *funkce* není ani zde

anulován, ale je prezentován jinak, což odráží i proměny chápání funkce jazyka od 30. let 20. století, kdy koncepce funkčních stylů vznikla. V jednotlivých studiích se počítá se 6 Jakobsonovými funkcemi jazyka (referenční, konativní, expresivní, emotivní, fatická, metajazyková) a připomíná se to, co kdysi bylo zastřešeno jinými výklady – totiž že komunikáty mají skoro vždy funkcí více a důležité je snad jen to, v jakém vzájemném propojení a hierarchii se projevují. I v této věci jde ve výkladech o dynamiku, nikoli o statické výčty. Důležité je také zvýraznění vztahů jednotlivých stylových faktorů (ve starších pracích je prezentován hlavně jejich soubor, u něž i sami autoři příslušných kapitol naznačují, že není úplný) a jejich důsledné chápání jako polárních a vzájemně propojených. Tradici odpovídá zvýraznění pozice produktora, ale není opomenut ani recipient a další složky komunikační situace podle toho, co je v okruhu textů podstatné. V titulu knihy je sice uváděna mluvenost a psanost – možná kvůli návaznosti na knížku *Mluvená čeština – hledání funkčního rozpětí* (2012), v teoretickém úvodu a jednotlivých kapitolách však tento aspekt není vždy prioritou.

Jak jsme už připomněli, cílem celé publikace není jazyková stylistika a propojení s pohledem na spisovný jazyk a jeho fungování, ev. rozčlenění (u Jedličky aj.), nebo na stylizační vlastnosti a stylové příznaky prvků jednotlivých jazykových rovin. Přesto nejsou v rámci kapitol výrazové prostředky opomíjeny, jen se dostávají do relace s dalšími složkami komunikátů. Opakovaně se naopak připomíná, že stylizace není omezena jen na spisovný jazyk a větší pozornost se věnuje vícejazyčnosti, i když je většinou při rozborech omezena jen na lexikum. Díky tomu se z toku informací vydělilo to, co je příznačné pro jednotlivé typy komunikace.

Kapitoly mají jednotnou strukturu, kterou odrážejí i názvy podkapitol: *Dosa- vadní přístupy ke stylu, Charakteristika komunikační sféry, Charakteristika stylu, Ukázky, Vývojové tendence*. Na toto členění navazuje pak rozpracování jednotlivých okruhů problémů, a to opět v podstatě ve všech kapitolách podle téhož modelu; tak např. při charakteristice komunikační sféry se připomínají cíle komunikace, sociální role komunikantů, kódy, využití neverbálních prostředků a konečně existující normy a žánrové rozrůznění. V charakteristice stylu se zase vymezují funkce, druh kontaktu a obecné rysy komunikačních situací, což odpovídá přibližně slohotvorným činitelům a akcentování jejich dynamičnosti, a nakonec i výrazové prostředky včetně intertextovosti a sémiotické heterogenosti. To umožňuje přehledné sledování výkladu a vzájemnou komparaci poznatků, které se k jednotlivým sférám komunikace vztahují.

Velký rozsah má kapitola věnovaná sféře běžné denní komunikace. Vedle každodenních projevů mluvených, jimž se J. Hoffmannová, sama nebo se spoluautory, věnuje soustavně již více let na základě obrovské materiálové databáze, dostala tu místo i komunikace psaná, a to jak soukromé dopisy, tak komunikace elektronická (obě části L. Jílková). Podobné členění na mluvené a psané má výklad o sféře mediální komunikace (psané se věnuje P. Mareš, mluvené P. Kaderka), kde hraje ve výkladu důležitou roli i odlišení komunikátů seriózních a bulvárních. Samostatnou kapitolu dostala komunikace reklamní (K. Mrázková), v níž autorka musela věnovat mnoho místa charakteristikám textů, jež prostupují celý výklad: srozumitelnost reklam totiž bez konkrétní situace klesá a jejich styl je na širokém společenském kontextu velmi závislý. Tradičnější je v těchto výkladech o stylu sféra komunikace odborné (P. Kaderka), kde je redukována část o tradicích zkoumání; princip stylizace takových sdělení lze pokládat za stabilizovaný, ale vnější forma se značně mění kulturními vazbami a normami, protože tato komunikace se sice odehrává v národním prostředí, ale je zejména u vědeckého textu nadnárodní. Celkově se tato kapitola jeví spíše jako výklad o aktuálních zásadách odborného vyjadřování. Samostatná kapitola patří sféře komunikace institucionální (J. Homoláč, K. Mrázková), jejíž role ve společnosti je nesporná, i když se jí česká stylistika věnovala zatím spíše z hlediska praktického. V této oblasti autoři upozorňují zejména na formalizaci a normovanost, nejen v Česku, ale i nadnárodní, která omezuje stylizační aktivitu původců projevů. Ve výkladu se dost místa věnuje výrazovým prostředkům a, na rozdíl od jiných kapitol, poněkud i jazykovým nedostatkům. Netradiční je zařazení kapitoly o sféře školní komunikace, autorka E. Chvalovská v ní však nenašla zobecňující pohled na problematiku a soustředila se – i volbou příkladů – jen na komunikáty žáků základní školy. Můžeme tedy tento výklad, který nepochybně do okruhu sledované problematiky knihy patří, pokládat za první fázi zkoumání.

Samostatné postavení v knize má už zmíněná kapitola o sféře literární komunikace (J. Hoffmannová). Je to mj. proto, že krásná literatura se běžně pokládá za podstatnou pro rozvoj stylu a stylizace, dokonce v některých pojetích za její základ. Autorka se minimálně vrací ke starším pracím věnovaným stylu krásné literatury, záměrně také neřeší pojetí literárněvědné, protože i to by obraz, který hodlá o současném stylu literární tvorby podat, spíše zatemnilo. I když se připomíná, že literární texty mohou být primárně určeny ke zvukové prezentaci, dál se soustřeďuje jen na psaný text. Podobně připomíná přesahy mezi

jednotlivými žánry, ale dál je neřeší. Autorka opřela svůj výklad o reprezentativní texty, texty nové, jejichž autory však jsou jak mladí autoři, tak příslušníci starší generace. Nepřímo tak vyvstává fakt kontinuity stylu literárních děl, a také posuny v něm. Speciální podkapitola věnovaná výstavbě narativu naznačuje spojení s dalšími filologickými disciplínami, výrazně se upozorňuje také na sémiotickou různorodost nebo intertextovost, jež existuje i v jiných typech komunikace, ale zde má specifickou funkci. Důležitý se jeví i rozbor jazyka, v němž autorka záměrně sleduje vyjadřování v literárních dílech (hlavně próze) mimo centrum, tj. neulpívá jen na tom, že by připomínala prvky dnes už stylově nikoli aktivní obecné češtiny. Hoffmannová přitom ve výkladu myslí na čtenáře, takže sledované prvky v ukázkách, kterých je ve výkladu úměrné, nikoli však malé množství, důsledně vyznačuje. A čtenář je za to vděčný. Samostatný výklad o jazyce poezie v rámci kapitoly jsme už připomněli, četli jsme jej s potěšením a obdivem k autorce.

Knihu jako celek spojuje nejen stabilizovaný způsob výkladu, ale i celkové „vybavení“: rozsáhlý soubor sekundární literatury, věcný a jmenový rejstřík. Kniha nebyla zamýšlena jako učební text, ale její koncepce, kvalita výkladů a promyšlenost celku ji předurčuje k tomu, aby zaplnila místo relativně komplexní práce o stylu dnešních mluvených a psaných textů ve všech okruzích komunikace. Zvláštní přínos vidím v metodě rozboru vybraných textů. Stylistika si dosud pro rozbor stylu textů základní stabilizovanou metodu nevypracovala, a proto je využitý přístup tak zajímavý: je moderní, je komplexnější vzhledem k tomu, že v něm nejde jen o jazykové prostředky, ale o celky komunikátů, byl ověřen na různých typech textů a různými osobnostmi analyzujícími, což prokázalo jeho nosnost. Umožnil také různost pohledů, ale vede k poměrně jednotnému a komparabilnímu výsledku. Nebrání různosti pohledů, spíše ji podněcuje. Knížka jako celek je zajímavá, inspirující a obraz, který podává, je složitý, ale plně adekvátní dnešní komunikaci v české společnosti. Svět, i svět komunikátů je rozmanitý, ale tvoří jednotu – tak jako tvoří jednotu i tato kniha.

MARIE KRČMOVÁ

Literatura

Bečka J. V., 1991, *Česká stylistika*, Praha.

Čmejková S., Hoffmannová J., 2012, *Mluvená čeština – hledání funkčního rozpětí*, Praha.

- Čechová M., Krčmová M., Minářová E., 2008, *Současná stylistika*, Praha.
- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 1997, *Stylistika současné češtiny*, Praha.
- Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., 2003, *Současná česká stylistika*, Praha.
- Havránek B., 1932, *Úkoly spisového jazyka a jeho kultura. – Spisovná čeština a jazyková kultura*, eds. B. Havránek, M. Weingart, Praha, s. 32–84.
- Chloupek J., Čechová M., Krčmová M., Minářová E., 1991, *Stylistika češtiny*, Praha.
- Jedlička A., Formánková V., Rejmánková M., 1970, *Základy české stylistiky*, Praha.

